

Andriy GERASYMCHUK¹
Bogdan BOJKO²

PROBLEM TOLERANCJI W STOSUNKACH KOŚCIOŁÓW KATOLICKICH I PRAWOSŁAWNYCH W WARUNKACH GLOBALIZACJI

W artykule przedstawiono problem tolerancji w stosunkach kościołów katolickich i prawosławnych. Szczególną uwagę zwrócono na sytuację kościołów w warunkach globalizacji na terenach Ukrainy. Stwierdzono, że uwzględniając zasady tolerancji, instytucje prawosławne i katolickie winny współdziałać w atmosferze wzajemnej współpracy i poszanowania.

W czasach współczesnych tolerancja, jak wskazują naukowcy ukraińscy (P. Sauch i inni) - przybiera cechy najbardziej znaczącej normy koegzystencji wspólnoty światowej oraz staje się niezbędnym warunkiem pokoju i rozwoju gospodarczego wszystkich narodów³.

Tendencja ta uznawana jest jako obiektywnie uwarunkowana. Tolerancja, jak podkreśla naukowiec rosyjski Iwan Osiński, zakłada istnienie różnych poglądów, wartości i kultur. U jej podstawy leży zasada nieuznawania kategoryczności w znaczeniu filozoficznym, zasada rozumienia innych i gotowości do dialogu. Tolerancję, jak pisze naukowiec, można rozpatrywać jako wartość humanistyczną i normę współistnienia, podstawę współdziałania oraz jako jakość postaw jednostek w ich dążeniu do zgody, poszanowania poglądów innych co wyklucza zachowania konfliktowe i brak tolerancji⁴.

Wśród krajów post-radzieckich Ukraina, po Rosji, uważana jest za państwo najbardziej pluralistyczne. Jak słusznie zauważa znany religioznawca ukraiński Anatol Kołodnij, jej struktura wyznaniowa już się ukształtowała. Jeśli powstaną jakieś nowe ruchy wyznaniowe, to już nie osiągną sukcesu, a pozostaną jedynie na poziomie pojedynczych wspólnot. Wierzący w większości mają już ukształtowane swoje poglądy religijne. Rozpoczął się nawet proces zanikania niektórych nowych, jak na Ukrainę, ruchów wyznaniowych⁵. W Ukrainie obecnie działają dziesiątki różnych ruchów wyznaniowych, jednak

¹ Dr hab. Andriy Gerasymchuk, prof. Katedry Filozofii Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franko w Żytomierzu.

² o. Bogdan Bojko, mgr teologii, dr nauk historycznych, Proboszcz Soboru Katedralnego p.w. Św. Michała w Żytomierzu, mitroforny protorej (ksiądz mitrat prezbiter).

³ P.J. Sauch, *Tolerancja problemem społeczno-humanistycznym współczesności*, [w:] *Materiały zbiorowe II Międzynarodowej konferencji naukowo-teoretycznej: Tolerancja problemem społeczno-humanistycznym współczesnego społeczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franko w Żytomierzu, Żytomierz 2009, s. 3-5.

⁴ I. Osiński, *Tolerancja i globalizacja*, [w:] *Tolerancja jako problem społeczno-humanistyczny współczesności, Materiały zbiorowe II Międzynarodowej konferencji naukowo-teoretycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franko w Żytomierzu, Żytomierz 2009, s. 21-25.

⁵ A. Kołodnij, *Droga tolerancji w stosunkach międzykonfesyjnych*, „Rocznik Naukowy”, Kijów 2006, s. 30-33.

największymi wśród nich są wyznania prawosławne i rzymsko-katolickie. Gdy mówimy o prawosławiu, należy wskazać dwie potężne cerkwie, gdzie nietolerancja rośnie z roku na rok. Jest to Ukraińska Cerkiew Prawosławna, która jest bliższa Patriarchatowi Moskiewskiemu oraz Ukraińska Cerkiew Prawosławna bliższa z kolei Patriarchatowi Kijowskiemu. Należy podkreślić, że już wielokrotnie podejmowano próby przewyciężenia rozłamu w prawosławiu, jednak od samego początku nie miały one szans powodzenia.

Nieco inaczej przedstawia się sprawa w relacjach cerkwi prawosławnych z kościołem katolickim i odwrotnie. Badając te stosunki naukowiec ukraiński P. Jarockij słusznie podkreśla, że w Ukrainie stworzono atmosferę tolerancji pomiędzy prawosławnymi i katolikami. Nie ma tu granic wyznaniowych i przynależnych obszarów kanonicznych. Nie występują już prawie sytuacje konfliktowe, jakie miały miejsce na początku lat dziewięćdziesiątych w związku z walką o odzyskanie świątyń na terenach zachodniej Ukrainy. Oprócz tego na terytorium niepodległej Ukrainy Kościół Rzymsko-Katolicki, jak stwierdza biskup Stanisław Szyrokoradiuk, przeżywa „złoty wiek swego istnienia”, ponieważ „warunki rozwoju katolicyzmu łacińskiego są teraz najlepsze, na przestrzeni całej historii jego istnienia w tym kraju”. To potwierdza, jak słusznie zauważa P. Jarockij, pomyślny rozwój struktur parafialnych i diecezjalnych katolicyzmu łacińskiego, pomyślnie rozwiązywane są problemy związane ze zwrotem dawnych obiektów kultu religijnego na rzecz Kościoła Rzymsko-Katolickiego oraz z budową nowych kościołów na wschodzie i południu kraju⁶. (4;60). W porównaniu z rokiem 1991 ilość wspólnot rzymsko-katolickich wzrosła sześciokrotnie. Działają one we wszystkich regionach państwa ukraińskiego, z wyjątkiem obwodu połtawskiego. Duchowym centrum Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Ukrainie jest archidiecezja lwowska oraz diecezje żytomierska i kamieniecko-podolska. Kościół Rzymsko-Katolicki liczy 877 wspólnot, 83 klasztory, prawie 500 duchownych (w tym około 250 cudzoziemców). Na terytorium Ukrainy działa siedem szkół duchownych (Ukraiński Uniwersytet Rzymsko-Katolicki, Seminarium Duchowne, Kolegium Duchowne), trzy bractwa, 528 szkół niedzielnych i 13 pism. Jak podkreślają naukowcy ukraińscy (na przykład S.I. Zdioruk) dobrze przygotowana kadra, aktywne wspólnoty wiernych oraz baza materialno-finansowa sprzyjają powstawaniu nowych dekanatów i diecezji. Swą aktywność duchowieństwo rzymsko-katolickie tłumaczy nie tym, że chce opanować tradycyjne „strefy wpływu” greko-katolików, prawosławnych lub protestantów, a pragnieniem wypełnienia „pustyni duchowej” w byłym środowisku ateistycznym włączając niewierzących do wspólnoty katolickiej⁷.

Z drugiej strony, jak zauważa wspomniany już przez nas S.I. Zdioruk, Watykan jest związany umowami między prawosławnymi i katolikami, które potępiają prozelityzm, a mianowicie zmianę wyznania, i zobowiązują do konsultacji w sprawie wszelkich katolickich zamierzeń duszpasterskich w regionach, w których tradycyjnie obowiązywało prawo cerkwi prawosławnej. Jednak, Kościół Rzymsko-Katolicki postrzega swoją działalność w Ukrainie poza grupami etnicznymi z głęboko zakorzenionym katolicyzmem, nie jak prozelityzm, ale ewangelizację skierowaną nie na przejście prawosławnych na katolicyzm, lecz na włączenie ateistów w krąg chrześcijaństwa w jego wersji katolickiej. Swoje sukcesy Kościół Rzymsko-Katolicki zawdzięcza wyeliminowaniu ze swoich działań sytuacji

⁶ P. Jarockij, *Stosunki prawosławno-katolickie a problem tolerancji* [w:] „Panorama Religijna”, 2006/6, s. 60-61.

⁷ S.I. Zdioruk, *Stosunki społeczno-religijne: Wyzwania Ukrainy XXI w., monografia* Kijów, Wiedza Ukrainy, 2005, s. 552.

konfliktowych, przejawów wrogości wobec innych wyznań religijnych, a szczególnie w stosunku do prawosławia.

Poczynając od Soboru Watykańskiego II, a szczególnie w latach pontyfikatu Jana Pawła II, Kościół Rzymsko-Katolicki niezwykle mocno akcentuje dążenie do tolerancji, a czasami nawet do jedności. Należy podkreślić, że dialog prawosławno-katolicki rozpoczął w 1979 roku Papież Jan Paweł II. Inicjatywa Watykanu została pozytywnie przyjęta przez ówczesnego Patriarchę Konstantynopola, Dymitriusa I. Utworzono wtedy mieszaną międzynarodową komisję ds. dialogu teologicznego między Kościołem Rzymsko-Katolickim a cerkiewiami prawosławnymi. Określono cel dialogu: połączenie wysiłków zmierzających do przywrócenia pełnej jedności tych kościołów, utraconej po 1054 roku. Od tamtego czasu przywódcy kościołów, orędownicy dialogu określani są jako „papież ekumeniczny” oraz „ekumeniczny patriarcha świata”⁸. W swoim wystąpieniu w Konstantynopolu 24 listopada 1979 roku Papież zdecydowanie powiedział: „Drodzy Bracia i Siostry, zapraszam Was do gorącej modlitwy o zjednoczenie naszych Kościołów. Błagamy Pana, aby usunął przeszkody, które opóźniły aż do dzisiaj drogę ku pełnej jedności. Błagajmy Go, aby tym wszystkim, którzy współpracują dla osiągnięcia zbliżenia, udzielił swego Ducha Świętego, który by ich doprowadził do całej prawdy, obdarzył ich miłością i uczynił niecierpliwymi w dążeniu do jedności. Błagając Go, abyśmy my, pasterze siostrzanych Kościołów, stali się lepszymi narzędziami Jego planu, my, których Opatrzność wybrała w tej godzinie historii, abyśmy kierowali tymi Kościołami, to jest, abyśmy służyli zgodnie z wolą Pana, i służyli w ten sposób jednemu Kościołowi, który jest Jego Ciałem”⁹. W innym przemówieniu Papież nawołuje: „Zanośmy nasze modlitwy i mówmy razem: «Niech wszyscy stanowią jedno» Aby od tej chwili chrześcijanie dawali wspólne świadectwa służby swemu Królestwu. Módlmy się! Aby wszystkie wspólnoty chrześcijańskie połączyły się w szukaniu pełnej jedności. Módlmy się”¹⁰. Zwróćmy uwagę na fakt, że Kościół Rzymsko-Katolicki aktywniej zachęca do tolerancji i jedności działań niż inne wyznania chrześcijańskie. Wysoki poziom tolerancji na ziemiach ukraińskich w znacznej mierze determinuje również pozytywny stosunek różnych narodowości do historycznie sprawiedliwego zwrotu katolikom obiektów sakralnych Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej, która jest bliższa Patriarchatowi Moskiewskiemu. Jako przykład może tutaj służyć obwód żytomierski. Jest to jeden z obwodów, w którym zamieszkuje znaczna liczba rdzennych Polaków (50 tysięcy), co ma istotny wpływ na rozwój struktury kościoła. Pod koniec XX wieku została odnowiona struktura Kościoła Katolickiego (istniejąca wcześniej w latach 1917-1920), czemu bardzo sprzyjała postawa tolerancji wobec Kościoła Rzymsko-Katolickiego ze strony prawosławia, a jeszcze bardziej ze strony wyznań protestanckich. Na terytorium obwodu katolicy odzyskali obiekty kultu religijnego, które na początku XX wieku były wpływowymi ośrodkami katolicyzmu-kościół św. Marii i kościół św. Barbary w Berdyczowie oraz kościół seminaryjny w Żytomierzu.

Obecnie w obwodzie żytomierskim mieszka 1 milion 400 tysięcy ludności. To sto różnych narodowości, z których Polacy po Ukraińcach i Rosjanach zajmują trzecie miejsce. Podobna sytuacja ma miejsce i w Żytomierzu, gdzie po Ukraińcach drugie miejsce zajmują Rosjanie, trzecie-Polacy i dopiero potem Białorusini, Żydzi i inne narodowości.

⁸ P. Jarockij, *Dialog prawosławno-katolicki w kontekście polityki wschodniej Watykanu*, [w:] *Wolność religijna. Teoretyczne i praktyczne wymiary optymalizacji stosunków międzykonfesyjnych*, Kijów 2008, s. 97-102.

⁹ *Refleksje modlitewne Jana Pawła II*. Zebrał i opracował Tomasz Bartel, Kraków 1985, Warszawa, Wydawnictwo Michalineum, s. 128.

¹⁰ *Refleksje modlitewne Jana Pawła II*, op. cit., s. 128.

Na dzień dzisiejszy w obwodzie działa 135 wspólnot Kościoła Rzymsko-Katolickiego, 13 klasztorów i cztery misje. W centrum obwodu, w Żytomierzu znajduje się kuria diecezjalna, na czele której stoi biskup-ordynariusz Jan Purwiński. W parafiach obwodu pełni służbę 62 katolickich duchownych, wśród nich 20 księży z Polski; działają zakony, które głównie opiekują się dziećmi i młodymi rodzinami. Nawet wobec aktywnego nawracania młodzieży na katolicyzm przez duchownych katolickich na terenie obwodu w chwili obecnej nie dostrzega się sytuacji konfliktowych między kościołem katolickim a cerkwią prawosławną lub innymi wyznaniem. Mało tego, niektóre wspólnoty prawosławne nawet rozpowszechniają i z powodzeniem wykorzystują doświadczenia w zakresie dobroczynności, pracy społecznej oraz pracy z młodzieżą innych wyznań. Jako przykład może tutaj służyć działalność soboru katedralnego pod wezwaniem św. Michała Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Kijowskiego w Żytomierzu (działa on z niewielkimi przerwami od 1856 roku). Przy soborze otwarto jedną z najlepszych i największych w obwodzie szkół niedzielnych. Program szkoły opracowywano siedem lat. Sobór pod wezwaniem św. Michała Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Kijowskiego jest nie tylko miejscem kultu, ale i bazą dla różnorodnych konferencji filozoficznych i teologicznych, zarówno dla kierunków religijnych, jak i świeckich. Przy opracowywaniu programu szkoły uwzględniono doświadczenia Kościoła Rzymsko-Katolickiego, Ukraińskiej Cerkwi Grecko-Katolickiej i innych cerkwi. Około dwudziestu absolwentów szkoły już zostało kapłanami, którzy w swojej pracy z powodzeniem propagują idee tolerancji i humanizmu chrześcijańskiego.

Inna sytuacja zaistniała w stosunkach cerkwi grecko-katolickiej i prawosławia. O ile Kościół Rzymsko-Katolicki prowadzi politykę opartą na zasadach modelu międzynarodowego, co gwarantuje mu zrozumienie w różnych regionach Ukrainy, to Ukraińska Cerkiew Grecko-Katolicka w swojej misji duszpasterskiej, ewangelizacyjnej i kulturowej odwołuje się do poczucia tożsamości narodowej Ukraińców, co znaczenie ogranicza jej wpływ na tych, którzy do tej pory nie dokonali wyboru wyznania.

We wszystkich kazaniach w kościołach rzymsko-katolickich cerkiew prawosławną określa się jako „siostrę”. Cerkiew prawosławną ze swej strony, a szczególnie Ukraińska Cerkiew Prawosławną Patriarchatu Moskiewskiego, takiego „siostrzeństwa” z Kościołem Rzymsko-Katolickim nie uznaje i ignoruje jakiekolwiek kontakty z wyznawcami innych religii, chociaż przez niektóre wspólnoty Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Kijowskiego takie „siostrzeństwo” jest mile widziane.

Poprawę tej sytuacji mogłoby przynieść utworzenie cerkwi ziemskiej w Ukrainie. Jednak perspektywa ta obecnie wydaje się, niestety, dość odległa¹¹.

Może powstać pytanie: czy prawidłowością jest pogłębienie rozłamu w przyszłości i wzrost tolerancji w dzisiejszych realiach globalizacji? Wspomniany już przez nas prof. I. Osiński słusznie stwierdza: „Mimo różnic i, jakby się wydawało logicznej odległości tych dwóch pojęć („tolerancja” i „globalizacja”), to między nimi istnieje ścisły związek. Tolerancja to wartość moralna określająca stosunek do człowieka, należącego do innej rasy, narodowości, tradycji kulturowej, wyznania religijnego [...]”¹². Globalizacja, jak słusznie stwierdza uczony, to wzajemne przenikanie idei, zasad przetrwania oraz ekono-

¹¹ „Panorama Religijna”, Pismo informacyjno-analityczne, 2005/6, s. 16-17.

¹² I. Osiński, *Tolerancja i globalizacja*, [w:] *Tolerancja jako problem społeczno-humanistyczny współczesności. Materiały zbiorowe II Międzynarodowej konferencji naukowo-teoretycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franko w Żytomierzu, Żytomierz 2009, s. 21-25.

miczne, polityczne, kulturowe i inne stosunki wzajemne, które mają uzasadniony i obiektywny charakter. Na obiektywność właśnie tego procesu zwracają uwagę zarówno naukowiec ukraiński prof. M. A. Kozłowiec¹³, jak i polski - Wojciech J. Cynarski¹⁴.

Wychodząc z założenia, że globalizacja jest procesem obiektywnym i uzasadnionym, można też stwierdzić, że takim procesem jest również tolerancja, gdzie udział subiektywizmu jest jednak większy niż w procesie globalizacji. Tolerancja jest aspektem globalności, a więc działalność instytucji prawosławnych i katolickich skazana jest na współdziałanie, a jednocześnie występuje przenikanie idei, co wpływa na wzajemne poszanowanie, współpracę, a wielu przypadkach również na jednoczenie się kościołów, zarówno całkowite, jak i na prawach autonomii.

LITERATURA

- [1] Cynarski W.J., *Globalizacja w obszarze kultury a problemy lokalnej nietolerancji*, [w:] *Polska i jej wschodni sąsiedzi*, tom VI, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 150-161
- [2] Jarockij P., *Dialog prawosławno-katolicki w kontekście polityki wschodniej Watykanu*, [w:] *Wolność religijna. Teoretyczne i praktyczne wymiary optymalizacji stosunków międzykonfesyjnych*, Kijów 2008, s. 97-102
- [3] Jarockij P., *Stosunki prawosławno-katolickie a problem tolerancji* [w:] „Panorama Religijna”, 2006/6, s. 60-61
- [4] Kołodziej A., *Droga tolerancji w stosunkach międzykonfesyjnych*, „Rocznik Naukowy”, Kijów 2006, s. 30-33
- [5] Kozłowiec M.A., *Fenomen identyczności narodowej: wyzwanie globalizacji, monografia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Państwowego w Żytomierzu im. Iwana Franko, Żytomierz 2009, s. 558
- [6] Osiński I., *Tolerancja i globalizacja*, [w:] *Tolerancja jako problem społeczno-humanistyczny współczesności, Materiały zbiorowe II Międzynarodowej konferencji naukowo-teoretycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franko w Żytomierzu, Żytomierz 2009, s. 21-25
- [7] „Panorama Religijna”, Pismo informacyjno-analityczne, 2005/6, s. 16-17
- [8] *Refleksje modlitewne Jana Pawła II*. Zebrał i opracował Tomasz Bartel, Kraków 1985, Warszawa, Wydawnictwo Michalineum, s. 128
- [9] Sauch P.J., *Tolerancja problemem społeczno-humanistycznym współczesności*, [w:] *Materiały zbiorowe II Międzynarodowej konferencji naukowo-teoretycznej: Tolerancja problemem społeczno-humanistycznym współczesnego społeczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franko w Żytomierzu, Żytomierz 2009, s. 3-5
- [10] Zdioruk S.I., *Stosunki społeczno-religijne: Wyzwania Ukrainy XXI w., monografia* Kijów, Wiedza Ukrainy, 2005, s. 5

¹³ M.A. Kozłowiec, *Fenomen identyczności narodowej: wyzwanie globalizacji, monografia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Państwowego w Żytomierzu im. Iwana Franko, Żytomierz 2009, s. 558.

¹⁴ W.J. Cynarski, *Globalizacja w obszarze kultury a problemy lokalnej nietolerancji*, [w:] *Polska i jej wschodni sąsiedzi*, tom VI, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 150-161.

THE PROBLEM OF TOLERANCE IN RELATIONS OF ORTHODOX AND CATHOLIC CHURCHES IN GLOBAL CONDITIONS

The article presents the issue of tolerance in the relations of Catholic and Orthodox churches. Particular attention was paid to the situation of churches in the conditions of globalization on the territory of Ukraine. It was found that taking into consideration the principle of tolerance, Orthodox and Catholic institutions should work together in an atmosphere of mutual cooperation and respect.